

BRILL

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE EENIGE MANDHARSCHER LANDSCHAPPEN

Source: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, 1909, Deel 62, 3/4de Afl., [7e Volgreeks, 8e Deel] (1909), pp. 649-684

Published by: Brill

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/20769565>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Brill is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE EENIGE MANDHARSCHÉ LANDSCHAPPEN. ¹

Binoeang.

I. GESCHIEDENIS EN POLITIEKE VERHOUDING.

Evenals de overige Mandharsche landschappen sloot Binoeang zich in 1674 door de mede-onderteekening van het Banggaaisch tractaat van 18 November 1667 bij het Celebessche bondgenootschap aan.

De Compagnie kwam evenwel slechts zelden met de bestuurders van Mandhar in aanraking, tengevolge waarvan Boni zich, in strijd met evengemeld tractaat, de opperheerschappij over de Mandharstaten aanmatigde.

In het laatst van de 18de en in het begin van de 19de eeuw trachten zij zich van lieverlede aan die heerschappij te onttrekken, hetgeen hun echter eerst na den val van Boni in 1859 volkomen gelukte.

Den 22sten Augustus 1825 trad de bestuurder van Binoeang — en met hem zijn collegas van Balanguipa, Madjene en Pambaoeang — tot het vernieuwd Banggaaisch tractaat van 9 Augustus 1824 toe.

In 1850 sloot het Gouvernement met alle Mandharstaten nieuwe contracten, meer overeenstemmende met de veranderde tijdsomstandigheden; het toen met Binoeang gesloten contract werd in 1862 vernieuwd.

Den 2^{den} October 1888 werd met den opgetreden bestuurder van Binoeang, La Maga Daeng Silasa weder een nieuwe overeenkomst aangegaan.

Na zijn overlijden in 1903 werd zijn zoon Madjalengka Daeng Patompo overeenkomstig de landsinstellingen tot bestuurder verkozen en in 1905 als zoodanig erkend en bevestigd. Daar het evenwel wenschelijk voorkwam, de wederzijdsche rechten en verplichtingen tusschen het Gouvernement en den nieuwen bestuurder meer in overeenstemming te brengen met de eischen des tijds, werd den

¹ Ontleend aan het archief van het Departement van Koloniën.

27^{en} Mei 1904 met hem en zijn landsgrooten een nieuw contract gesloten, hetwelk echter nimmer werd goedgekeurd en bekrachtigd.

Den 6^{den} Juni 1905 werd met het Zelfbestuur van Binoeang, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, een nieuw politiek contract gesloten volgens het z. g. Celebes-model en den 21sten Augustus d. a. v. een suppletoir contract nopens de overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement, tegen eene schadeloosstelling van f 1800 's jaars. Het eerste werd onder eenig voorbehoud goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 7 Juni 1906 No. 32, het laatste bij dat van den 30sten dier maand No. 23.

Aan het gesteld voorbehoud werd door het Zelfbestuur voldaan. Door den loop der gebeurtenissen in de Mandharsche landschappen in 1906 en 1907, had de gesloten overeenkomst evenwel nimmer effect, terwijl in December 1907 werd besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring, en zulks aangezien het landschap Binoeang had deelgenomen aan het in 1906 en 1907 in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden plaats gehad hebbend verzet tegen het Gouvernement.

De door den bestuurder op den 31sten Januari 1908 afgelegde korte verklaring werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 1 Augustus 1908 No. 11.

II. *a.* BESTUUR. *b.* GEESTELIJKHEID. *c.* RECHTSWEZEN.

a. Het bestuur over het landschap Binoeang wordt gevoerd door den Maradia Madjalengka Daeng Patompo, bijgestaan door zijnen Hadat bestaande uit:

- den Maradia Malolo,
- " Papoewangang,
- " Papoewangang Lotong,
- " " Boelang en
- " Soerò.

De Maradia, die voorheen een onbegrensd gezag had, wordt gekozen door den Hadat en werd vroeger ook door dit College outslagen zoo hij zich op eenigerlei wijze mocht misdragen. De waardigheid is erfelijk zoowel in de mannelijke als in de vrouwelijke linie.

Oudtijds stond de Maradia matowa tusschen den Maradia en den Maradia Malolo en fungeerde als rijksbestuurder (Tomarilalang); in den loop der tijden is die functie evenwel vervallen.

De Maradia Malolo, een jongere broer van den Maradia, neemt

thans in enkele opzichten de plaats in van den vroegeren Maradia matowa; hij is de uitvoerder van 's Maradia's bevelen in hoofd van de politie. Hij moet van Maradia (= vorsten) bloed zijn en wordt door den Maradia in overeenstemming met den Hadat aangesteld. In tijd van oorlog was hij de aanvoerder van den strijdmacht en had de volle beschikking over alle weerbare mannen van het land.

De overige Hadatsleden zijn, behalve kamponghoofden, tevens ter beschikking van den Maradia ter uitvoering van diens bevelen. Zij worden door de tomatowa's of onderhoofden gekozen en door den Maradia aangesteld.

De tomatowa's worden door de bevolking gekozen en kunnen als plaatsvervangers van de mindere Hadatsleden optreden.

Sedert het begin van dit jaar werd in Binoeang een officier als Wd. Civiel Gezaghebber over dat landschap geplaatst, de beschikking hebbende over 2 groepen, aan wien een deel van de bestuurs-taak van den Controleur van Mandhar is overgedragen. Dit kwam noodig voor, daar het met de bijzondere uitgestrektheid van de afdeeling Mandhar den Controleur niet mogelijk was afloend controle uit te oefenen op den gang van zaken in Binoeang en op den handel en wandel van Maradia en Hadatsleden, zoodat de toestand er veel te wenschen liet.

De bestuursindeeling werd door den Controleur als volgt geregeld:

I. De 8 kampongcomplexen aan de kust, aan het hoofd waarvan kepala's of kamponghoofden, n.l.

a. het complex Pakoe, waartoe ook behooren de kampongs Tete en Katjotjo.

b. het complex Silopo, waartoe mede behooren de kampongs Pasoebik en Bonepoetih.

c. het complex Binoeang, waartoe gerekend worden de kampongs Sompokatapi, Takalempong, Badjoe en de eilanden Karamassang, Tengah en Toradja.

d. het complex Tonjamang, waarbij de kampong Belang Pelang en de eilanden Batowa, Dea-Dea en Taroesoeng.

e. het complex Polewali met de kampong Oedjoeng.

f. " " Lantora.

g. " " Takatidoeng waarbij de kampong Alli.

h. " " Roempa, waarbij behoort kampong Mandi.

II. De Palili Dara onder een Tomakaka, waaronder ressorteeren de kampongs Dara, Soelewatang, Lemo en Kiri-Kiri.

III. De Palili Pananiang onder een Tomakaka, omvattende de

kampongs Mammi, Rea, Penaniang, Manje, Pasimbarang, Kanang, Rappowang, Tolong en Biroe.

IV. De Palili Mirring onder een Madika waartoe behooren de kampongs: Mirring, Tappina, Amold, Katoembagan, Tandakang, Kaleo, Tanete en Marende.

V. De Anre-api-ri-lappaE, Pokko onder een Tomakaka.

VI. De Anre-api-ri-lappaE, Papadangan onder een Tomakaka.

VII. De Anre-api-ri-lappaE, Koenji onder een Tomakaka.

VIII. De Anre-api-ri-hoeloeE Sepang onder 2 Tomakaka's waarvan een gesteld over de kampongs Toemonga, Bakaroe, Tandoenga, Rea, Batoe, Tanitti, Bokie, Allah en Saboera en de ander over Pabakka en Talobo.

IX. Massawa, verdeeld in:

a. Noord-Massawa onder een Tomakaka en omvattende de kampongs: Rea, Pangrapa, Sangila, Boetoe, Minanga, Katapi, Dadeko, Toenoesan, Tondo Talloe, Panglitta, Salo Boengin, Ratte-Pengala, Mamboe, Koepa, Tinapo en Bonto-Batoe.

b. Zuid-Massawa onder een Tomokaka en omvattende de kampongs: Makoewang, Balla, Kaoetoe, Kalosi, Toudowakaroe, Damboeala, Dadeka en Salindoe.

c. Oost Mamasa onder een Tomakaka, omvattende de kampongs: Palladang, Bating, Ratte, Toemonga, Matandi, Pao, Malimboeng, Sigi en Matanga.

X. Tabone onder een Tomakaka, bevattende de kampongs: Tabone, Tanete, Loekoeng, Papinasocan, Sala Dingin, Kali-wesoehan, Lambanan, Salo Mea en Sasakang.

XI. Malabo, onder een Tomaiendo omvattende de kampongs Ranti-Aangbabang, Tanete-Berana, Limpolitha, Makoela, Ambalang, Taudiallo, Balambang, Koemila, Balabatoe, Penanian en Kadiengie.

XII. Nossoc, onder een Tomaiendo, omvattende de kampongs Siwi, Rea, Toemonga, Bobongbatoc, Tanete, Pottong en Tandoengan.

XIII. Massewe onder een Tomakaka.

XIV. Bangan onder een Tomakaka.

XV. Panok met de onderhoorigheden: Garogo, Manipi en Peonang onder een Tomaiendo.

XVI. Oeloe Salo onder een Tomakaka, omvattende de de kampongs: Sipattie, Boelo, Orang, Seudang, Tomonga, Bikki, Rera, Latantieli, Wakka, Pakoe, Bilopadang, Lippo en Boentoe-Boelawan.

XVII. Lamba onder een Toparingé.

XVIII. Rante-Tengah onder een Toparingé.

XIX. Mamasa, verdeeld in 4 deelen, elk onder een To-Maiendo:

a. Noord Mamasa omvattende de kampongs Pina, Pimboe, Baroeng, Sindana, Rante, Rante Naipa, Lokko, Pao, Kaipang, Kolé, Bakaroe, Toesan, Kendenan en Raidanan.

b. Zuidwest Mamasa, omvattende de kampongs: Roetoe, Talimboeng, Banggoh, Roentoe Kasisi, Räte, Oesango, Kama, Tamoenboen, Tanitti, Loembatoe, Lombah, Taibassi, Saloeloh, Bala, Roeloh, Bidara, Bala Pioe, Neamba, Lepad, Rokkie, Boentoe Awo, Ampili, Bala Kaloea, Soemoean, Boentoe Tambok, Rante Liang, Pioe, Kamisi, Tamboen, Pema en Tahoe.

c. Midden Mamasa omvattende de kampongs: Towalian, Pao, Tamboean, Bara-Bara, Katoembang, Rante, Kamiri, Tatoa, Nebara, Garangan, Paloe, Tanitti, Totali, Boentoe Borong, Tandoeng, Nemasoewa, Poetti, Kira, Bontong, Sollo, Pala, Kareango, Allah, Kadamba, Pangoro.

d. Zuidoost Mamasa, omvattende de kampongs: Oroboewa, Pabaroengan, Talodo, Bonto Lipa, Tanitti Djamboe, Soemoeli, Sobbo, Balla, Pana-Pana, Maloengkoeng, Litalea, Salobonga, Malimboeng, Sepang, Tandiallo, Tongko, Minanga, Waikata, Paladab, Balakareke, Batoematombeng, Rante Poeang.

Bovenvermelde bestuursindeeling werkt nog te kort om nu reeds te kunnen beoordeelen of zij bestendig dan wel gewijzigd zal dienen te worden.

In elk geval is een indeeling verkregen, welke voorshands aan de eischen van een regelmatig bestuur beantwoordt, de hoofden weten waaraan zij zich hebben te houden en de controle onzerzijds op huu arbeid is er door vergemakkelijkt.

b. De geestelijkheid in Binoeang bestaat uit den Kalief als hoofd van de Sjarat. Hij wordt benoemd en ontslagen door den Maradia en heeft in de groote kampongs nog Imans, Katibs en Bidals onder zich, die door hem worden aangesteld en ontslagen.

Gelijk overal elders in de Mandharstaten hebben zij uitsluitend bemoeienis met zaken van erfrecht, huwelijk en echtscheiding. De inkomsten der geestelijkheid spruiten voort uit de pitiah en de çakat; zij zijn zeer gering daar het godsdienstig leven over het algemeen niet zeer ontwikkeld is. Waar bovendien in Binoeang het heidensch Toradja-element het sterkst is vertegenwoordigd, treedt het Islamisme op den achtergrond.

In de Toradjastreken zijn de Tomatada's de geestelijken en strekt

hun werkring zich uit tot het sluiten van huwelijken, het uitspreken van echtscheidingen, het raadplegen van orakels en het leiden van heidensche festiviteiten.

c. **Rechtswezen.** De inheemsche rechtbank van Binoeang bestaat uit den Controleur van Mandhar als voorzitter, den Maradia en de Hadatsleden als leden van het college. De werkring en competentie van dit College zijn bij Gouverneurs-besluit met ampliatiën en alteratiën vastgelegd. De Wd. Civiel Gezaghebber is slechts bevoegd tot berechting van geringe overtredingen en afdoening van Civiele gedingen beneden een waarde van f 100.

Voorheen werden alle crimineele en civiele zaken van eenig belang door de Tomatowa's ter kennis gebracht van den Maradia matowa, die vervolgens de zaken berechtede in overleg met de Hadatsleden en met raadpleging van de »rappang», het compendium van het boegineesche recht. De gewezen vonnissen waren niet uitvoerbaar dan na bekrachtiging door den Maradia. De straffen bestonden gewoonlijk in het tot slaaf verklaren van de schuldigen, al of niet met hun gezin, het ontnemen hunner goederen, het verbranden hunner woningen en het opleggen van geldboeten.

De doodstraf moet zelden zijn toegepast.

III. GRONDGEBIED.

a. **Grenzen.** De grenzen van het landschap Binoeang zijn:

ten Noorden de lijn loopende van den top van den Paparandangan over den Boetoe Tando en den Boetoe Tora naar de Salomassoepoe tot waar deze ter hoogte van kampong Tolong in het gebied van Sawito valt.

ten Oosten de lijn loopende in Zuidelijk en Zuid-Westelijke richting van evengenoemd punt bij kampong Tolong, naar den oorsprong van de Binanga Karaeng en vervolgens deze rivier tot aan hare monding;

ten Zuiden de zee, van de monding der Binanga Karaeng tot aan de monding van de Mandatte rivier;

ten Westen de lijn aanvangende bij de greus tusschen de Toradja landschappen Taboelakan en Bambang in Zuidelijke richting loopende bewesten de landschappen Bone-Sawa, Mangkoela en Batoe tot aan de Salo Mandatte en vervolgens deze rivier tot aan hare monding. ¹

¹ Volgens het in 1905 met het Zelfbestuur van Binoeang gesloten politiek contract, grenst dit landschap ten Westen aan het landschap Balangnipa, ten Noorden aan de Toradjalanden, ten Oosten aan Sawito, ten Zuiden aan de zee.

b. Oppervlakte. Het landschap Binoeang is na Balangnipa en Mamoedjoe het grootste der Mandharstaten; de oppervlakte evenwel is zelfs niet bij schatting te bepalen.

c. Rivieren. Zoowel het bergland als het laagland van Binoeang is zeer waterrijk en wordt doorsneden door talrijke stroomen en beekjes, welke zich vereenigen tot de 3 hoofdrievieren van Binoeang; n.l. de Matakali, ontspringende in Boven-Balangnipa, en aan de kust den naam dragende van Salo Mandatte; de Binanga Karaeng, grensrivier tusschen Binoeang en Sawito, ontspringende op het Saboerragebergte; de Masoepoe, ontspringende in de Loewoesche Toradjalanden en de Memasa-rivier, de hoofdstroom welke Binoeang van Noord naar Zuid doorsnijdt, naar vermoed wordt ontspringende op den Paparandangan om bij kampong OngkoE (Sawito), na vereeniging met de Salowa, in zee uit te monden.

d. Baaien. Binoeang bezit 2 baaien, nl. die Polewali of Takatidoeng en die van Binoeang. Beide baaien leveren een goede, diepe ligplaats voor schepen en vaartuigen, doch de baai van Binoeang, beschermt door de 3 daarvoor liggende eilandjes, verdient in den Westmoesson de voorkeur.

e. Vlakten en bergen. Behalve de uitgestrekte, vruchtbare vlakte, welke zich van de kust van Binoeang uitstrekt tot aan den voet van het gebergte en ongeveer 6 paal breed is, geheel omgezet in sawah, bevatten de gebergten groote vlakten in de landschappen Mamasa, Tabone en Massawa, welke alle bevoeid kunnen worden door de Mamasa-rivier, zoodat die vlakten zich bijzonder eigenen voor sawah-bouw.

Talrijk zijn in de bovenlanden van Binoeang de hooge gebergten en bergtoppen; eerst wanneer het geheel behoorlijk in kaart zal zijn gebracht, kan daarvan een goed overzicht worden verkregen. Van de hoogste toppen verdienen melding de Boeloe Poelang, de Salowae, de Boeloe Poesoe, de Boetoe Tanete-kanan, de Boetoe Panindih en de Boetoe Kalotèdong.

f. Wegen en paden. In aansluiting met den weg Madjene—Balangnipa—Tjampalagiang—Mapili, wordt van de grens van Binoeang met Balangnipa een weg aangelegd over Takatidoeng, Polewali en Binoeang naar Binanga Karaeng, de grens met Sawito (Pare-Pare).

Paden van 1 en 2 vadem breedte, waar noodig aan den onderkant van steilten en ruggen verlegd, loopen door de verschillende

Toradjalandschappen, in verbinding met den bestuurszetel Polewali.

Het hoofdpad loopt via Massawa en Tabone naar het gebied van Mamassa. Het voornemen bestaat dit pad over het scheidingsgebergte met Balanguipa te leiden naar de Toradjalanden van dit landschap, om zich vervolgens door de Mamoedjoesche Toradja voort te zetten naar de kust van Mamoedjoe.

g. Bruggen en overvaarten. Overvaarten bestaan er in Binoeang niet; met den bouw van bruggen wordt een aanvang gemaakt. Voorloopig behelpt men zich nog met rotan hangbruggen; die over de Mamasa-rivier nabij Massawa heeft een lengte van 60 meter en bij Pananiang van 50 meter.

De Toradja toont bij den bouw dezer hangbruggen veel vernuft, doch herstellingen aanbrengen doet hij niet.

IV. BEVOLKING.

a. Ras. De bevolking van Binoeang is van het Maleische ras, althans die aan de kust; vermenging met de Toradjastammen in het gebergte heeft nog steeds veelvuldig plaats.

De Binoeanger onderscheidt zich van de bevolking van overig Mandhar door werkzaamheid in het landbouwbedrijf, waarbij moeder Natuur hem te hulp komt door den vruchtbaren bodem en overvloed van water, hoofdfactoren voor den rijstbouw op sawahs. Sedert onze vestiging begint de handelsgeest aan de kust levendiger te worden, hoofdzakelijk doordat de Toradjalanden zich in hun rijst- en koffieproductie beginnen te ontwikkelen, alles een gevolg van de geleidelijke consolidatie van den binnenlandschen politieken toestand, gepaard aan eene gestadige contrôle op de kusthandelaren, die voorheen de Toradjabevolking geen geld naar waar gaven en uit haar domheid en naïveteit munt sloegen.

b. Bevolkingssterkte. De registratie in de Toradjalanden nog niet beeindigd zijnde, kan nog geen vast cijfer van de bevolkingssterkte worden opgegeven.

Deze zal evenwel de 15000 niet veel ontloopen.

c. Taal. Elke Mandharstaat heeft zijn eigen Mandharsch-Boegineesch dialect, veelal aangevuld met Toradja'sch; zoo ook Binoeang.

Litteratuur ontbreekt evenzeer als een eigen letterschrift, waardoor het Boegineesche in gebruik is.

d. Woningen en kleederdracht. Ofschoon de woningen niet bijzonder zijn en de kleederdracht der bevolking niet op rijkdom wijst, heerscht ten deze in Binoeang toch eene zekere mate van welvaart, welke gunstig afsteekt bij andere streken in de Mandharsche landschappen. Armoedige, vervallen krotten zijn er schaars; in lompen is men er niet gehuld. Het landbouwbedrijf is in Binoeang te algemeen om niet ieder te voorzien in zijn dagelijksche behoeften.

In de Toradjalanden zijn de woningen der meer gegoeden, in de eerste plaats van de Tomakaka's, met bizonderen zorg afgewerkt, enkele — zooals die van den Tomakaka van Tabone — zelfs met bepaald kunstgevoel.

V. HANDEL EN NIJVERHEID.

De handel heeft zich uiteraard geconcentreerd aan de kust en is daar in handen van Boegineesche handelaren, opkoozers van rijst, koffie, copra en boschproducten te Polewali en Takatidoeng. De Toradja's komen haast dagelijks op genoemde plaatsen ter markt, het meest te Polewali waar ons bestuur zijn zetel heeft. Deels met eigen prauwen, deels met beurtschippersvaartuigen van elders in Mandhar, worden de producten naar Makasser, Java, Bandjermasin en Singapore vervoerd.

De handel ontwikkelt er zich thans zoodanig, dat de Koninklijke Paketvaart Maatschappij besloot de haven van Polewali op de reizen harer stoomschepen langs de Mandharkust te laten aandoen.

Het weven van katoenen en zijden sarongs is vrijwel de voor naamste tak van nijverheid van Binoeang. Ook vlecht men in Binoeang ligmatten, manden en hoeden en knoopt netten voor de zeevischvangst.

VI. LANDBOUW.

Van de cultures verdient in de eerste plaats melding de rijstbouw, zoowel op natte als op droge velden. Deze cultuur levert aan de bevolking van Binoeang haar hoofdbestaan; het jaarlijksch beschoot is zeer ruim, zoodat voor verkoop en export nog genoeg over is.

De koffiecultuur, langen tijd verwaarloosd door de onderlinge oorlogen tusschen de Toradjastammen, begint zich uit te breiden, hetgeen merkbaar is aan de markt te Polewali. Voorloopig breidt men de koffiëaanplantingen om en bij de kampongs uit, doch er

wordt naar gestreefd de bevolking bepaalde terreinen in het gebergte te doen beplanten.

De maisbouw wordt met bevredigend resultaat op de droge rijstvelden, na het binnenhalen van den rijstooft, gedreven. De kolven zijn goed, hoewel niet groot.

Klappercultuur wordt hoofdzakelijk aan de kust gedreven; de boomen staan er, gelijk overal elders aan de Maudharkust, prachtig. De productie en de copra-bereiding zijn belangrijk. Het ideaal van den Binoeanger is zooveel geld over te leggen, dat hij een klappertuin kan koopen, deze geldbelegging brengt zonder moeite dubbel haar rente op.

Sago wordt mede veel aangeplant en bereid; hoofdzakelijk dient het product voor uitvoer, een klein deel voor eigen gebruik.

VII. VEETEELT.

De sawahbouw brengt als vanzelf mede een grooten karbouwenstapel. In de benedenlanden van Binoeang wordt de bodem met den ploeg bewerkt. In de Toradjalanden evenwel is het aantal karbouwen, ofschoon vrij belangrijk, niet in verhouding tot den omvang van den rijstbouw; men ploegt er de velden niet om.

Paarden worden weinig aangetroffen, daarentegen geiten in grooten getale. Schapen vindt men te Polewali en Binoeang; de dieren zijn van de gewone soort en hebben weinig wol. Een proef met schapenfokkerij zal in het gebergte genomen worden; vermoedelijk zal de koude invloed hebben op de dikte en qualiteit van de vacht.

Pluimvee is steeds in groote hoeveelheid en tegen billijken prijs te verkrijgen.

De heidensche Toradja's fokken varkens voor eigen consumptie.

VIII. BOSCHPRODUCTEN.

Het winnen van boschproducten wordt door de Toradjabevolking weder ter hand genomen; de toestand van anarchie, welke in het land heerschte, had deze bron van volksbestaan bijkans geheel doen uitdrogen.

Gedeeltelijk evenwel hebben ook de handelaren aan de kust daaraan schuld, daar zij steeds de Toradja's voor $\frac{1}{5}$ van de waarde der producten aan zout en kramerijen in de hand stopten, hetgeen de

Toradja's wel begrepen, doch waarin zij moesten berusten, daar zij anders geen afzet voor hun producten hadden.

IX. VEILIGHEID, ORDE EN RUST.

Lieten deze vóór onze inmenging zeer veel te wenschen over, zoodat onderlinge oorlogen, roofpartijen en brandstichtingen aan de orde van den dag waren, na onze bestuursvestiging te Madjene kwam daarin spoedig wijziging ten goede; en thans, nadat sedert eenigen tijd een Civiel Gezaghebber met militaire macht te Polewali is gevestigd, is de toestand bepaald gunstig te noemen.

X. WEERSGESTELDHEID, GEZONDHEIDSTOESTAND.

De Westmoesson vangt in Binoeang aan circa begin December en eindigt ongeveer einde Mei, na een kentering gedurende April en Mei. De regenval is er zwaar, vooral in het gebergte. In Juli en Augustus is de Oostmoesson er het felst; de kentering tot den regentijd vangt doorgaans in November aan.

Over het algemeen is de gezondheidstoestand gunstig. Slechts door de pokken wordt de bevolking een enkele maal zwaar geteisterd.

XI. JACHT EN VISSCHERIJ.

De jacht bepaalt zich tot die op herten en sapi-oetan (een antilopensoort) en in de Toradjalanden ook op wilde varkens. Vooral de Toradja's zijn bekwame jagers; van paarden voor de jacht wordt slechts aan de kust gebruik gemaakt.

De vischvangst levert bevredigende uitkomsten op, doch men wijdt er zich niet bijzonder aan, zooals op de kust van Balanguipa, Madjene en Pambaoeang.

Madjene.

I. GESCHIEDENIS EN POLITIEKE VERHOUDING.

De geschiedenis van het landschap Madjene wordt tegelijk en in verband met die der landschappen Pambaoeang, Tjenrana en Tapalang behandeld in een nota van den Secretaris voor de Inlandsche zaken van 1892, opgemaakt naar aanleiding van een door den Assistent-Resident ter beschikking naar Tjenrana en Tapalang in October van

dat jaar gedane reis, teneinde te trachten langs vredelievenden weg de tusschen het Gouvernement en de zelfbesturen van genoemde landschappen gerezen geschillen uit den weg te ruimen, alvorens over te gaan tot tuchtiging, meer speciaal van Tapalang door de maritieme macht, waartoe machtiging was verleend bij het besluit dd. 25 September 1892 N°. 2. Dat geschiedkundig overzicht vangt aan met Boni's suprematie over de Mandharstaten en eindigt, wat Madjene betreft, met de vermelding dat Djoewara, Maradia van dat landschap, op den 20sten Augustus 1892 te Makassar een nieuw contract met het Nederlandsch-Indische Gouvernement sloot.

Deze overeenkomst werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 27 Maart 1894 N°. 3.

Den 8sten Juni 1905 werd met genoemden Zelfbestuurder, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal, een nieuw politiek contract gesloten volgens het z.g. Celebes-model en den 13^{den} Augustus d.a.v. een suppletoir contract, houdende overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement, tegen eene schadeloosstelling van f 3600.— 'sjaars. Dit laatste werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 22 Februari 1906 N°. 11, en het eerste onder eenig voorbehoud bij dat van 7 Juni d.a.v. N°. 32.

Aan het gestelde voorbehoud werd evenwel niet voldaan, zoodat dit contract ook nimmer in werking is getreden. In begin 1907 werd n.l. besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring en zulks, aangezien reeds in Juni 1906 ernstige onlusten in de Mandharsche landschappen waren uitgebroken, aanvangende met den overval op het Controleurs-etablisement te Madjene in den nacht van den 6^{den} Juni, aan welke verwickelingen en het daarna tegen het Gouvernement gepleegd gewapend verzet I Djoewara, Maradia van Madjene en diens echtgenoot I Latta, Maradia van Pambaoeang, medeplichtig waren.

Gevlucht, kwamen beiden in Juli 1907 in onderwerping en werden zij overeenkomstig de landsinstellingen door de hadatleden der betrokken landschappen van hunne waardigheid vervallen verklaard, op welke handeling de goedkeuring der Regeering werd verkregen blijkens het besluit dd. 16 December 1907 N°. 21.

In de plaats van I Djoewara voornoemd werd verkozen Rammang Patta Lolo, Maradia van Tjampalagiang, zoon van den in 1889 overleden Maradia van Madjene Sangkilang, die daarop ingevolge missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris dd. 16

December 1907 N°. 3418 de korte verklaring teekende en beëdigde. In het belang van de openbare rust en orde in de Mandharsche landschappen, werd bij het besluit dd. 5 December 1907 N°. 22 aan I Djoewara en I Latta de hoofdplaats Makassar als verblijfplaats aangewezen.

II. a. BESTUUR EN RECHTSPLEGING.

Het bestuur over het landschap Madjene wordt gevoerd door den Maradia, bijgestaan door den zoogenaamden Hadat, bestaande uit:

1. den Pabitjara BanggaE.
2. " " Totoli.
3. " " Pengali-ngali.
4. " " Baroe.
5. " Tokaijang BanggaE.
6. " Poewan Talise.
7. " Tokijang Pangali-ngali.
8. " " Lasebae.
9. " " Tolimaponge.
10. " " Tomalamber.

Nochtans worden Pabitjara's als de eigenlijke Hadatsleden van ouds beschouwd en zijn die van BanggaE en Totoli de voornaamsten van het college. Het bestuur is verdeeld in twee deelen, de nummers 3, 5, 7 en 9 zijn ondergeschikt aan den Pabitjara BanggaE en de nummers 4, 6, 8 en 10 aan den Pabitjara Totoli. Elk deel heeft zijn eigen kamponghoofden voor zoover deze niet onder het rechtstreeksch gezag van den Maradia staan. De Pabitjara's oefenen geen rechtstreeksch gezag over de bevolking uit; daarvoor zijn de 6 andere Hadatsleden, tevens kamponghoofden, aangewezen.

De kampongs, welke nagenoeg uitsluitend door slaven werden bewoond en thans door hen als vrije lieden nog worden geoccupeerd, zijn:

Binanga	}	onder 1 kapala.
Laboewang		
Tandjong-Batoe	}	onder 1 kapala.
Tangga-Tangga		
Parappe		

De onder Pabitjara BanggaE staande kampongs zijn:

- Saleppa onder Tokaijang BanggaE.
Pangali-ngali onder Pangali Ngali.

Tilalang onder 1 kapala.

Soreang onder 2 papoewangangs en 2 tomatowa's.

Roesoeng onder 2 tomatowa's.

Salobose onder 2 papoewangangs.

Galoeng onder Tolimangponge.

Tande onder 3 papoewangangs en 2 tomatowa's.

Poewabang onder 1 papoewangang.

Lembang onder 1 kapala.

Pangale }
Barane } onder 1 kapala.

De onder Pabitjara Totoli staande kampongs zijn :

Garoga onder Lasebaoc.

Tjamba-Tjamba " "

Dete-Dete onder Poewan Talise.

Pasaraang onder tomalamber.

Ranggas onder 2 tomatowa's

Palipi onder 1 papoewangang.

Teppo onder 2 tomatowa's.

Pemboborang onder 2 papoewangangs en 5 tomatowa's.

Baroega onder 2 papoewangangs en 4 tomatowa's.

De inheemsche rechtbank van Madjene bestaat uit den Controleur van Mandhar als voorzitter, den Maradia en de Hadatsleden als leden.

De werkkring en bevoegdheid van dit college werden vastgesteld door den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden.

Eigen rechtsmacht van de hoofden bestaat niet meer; trouwens, met hunne geringe ontwikkeling zou de rechtspraak slecht aan hen zijn toevertrouwd. Lettende op hun ideeën, thans nog, over de rechtspraak, is het duidelijk hoe zij daarmede voorheen wisten om te springen en hoe zij — vooral in civiele zaken — het recht wisten dienstig te maken aan de belangen van hun beurs. Van contrôle was geen sprake en trouwens niet wel mogelijk, waar de Maradia's in rechtsverkrachting en vexatie voorgingen.

6. Geestelijkheid. De geestelijkheid bestaat uit: den Kalief, twee Chatibs en een Dodja voor zooveel de hoofdplaats Madjene betreft en uit een Imam, een Chatib en een Dodja voor zooveel betreft de andere kampongs van het landschap. De Maradia en Hadat benoemen en ontslaan den Kalief en de Imams, terwijl dezen weder het recht van benoeming en ontslag hebben van de hun ondergeschikte geestelijken.

Zij hebben uitsluitend bemoeienis met boedezaken, huwelijk en echtscheiding, overlijden en djakat.

De inkomsten welke zij daaruit trekken, zijn zeer gering; hun ambt is evenwel zeer in aanzien.

III. GRONDGEBIED.

b. Oppervlakte. Madjene is een van de kleinste der Mandharsche landschappen en beslaat naar schatting een oppervlakte van 200 K.M.².

a. Grenzen. Het landschap Madjene grenst ten Noorden aan Pambaoeng, ten Oosten aan Balangnipa, ten Zuiden en ten Westen aan de zee.

c. Rivieren. Deze bestaan in het landschap Madjene niet; slechts krek en beken, voor de scheepvaart van geen belang, treft men er aan.

Trouwens de langs de kust steil naar zee uitlopende berg- en heuvelreeksen beletten de vorming van eenigszins belangrijke stroomen.

d. Baaien. Madjene bezit twee baaien, n.l. die van Madjene (in den volksmond BanggaE) en die van Palipi.

Beide zijn in den Westmoesson goed en leveren eene geschikte ankerplaats; voor den Westen- en Zuidwestenwind liggen zij evenwel open.

e. Vlakten en bergen. Het eenige vlakke terrein vindt men te Madjene aan de kust en verder op den weg naar Balangnipa, waar hoofdzakelijk moerassen en strandbosschen worden aangetroffen.

Overigens is het land zeer geaccidenteerd, doch is van eigenlijke bergen geen sprake. Het heuvelland vormt den overgang tot de gebergten van Balangnipa.

f. Wegen en paden. Behalve de wegen ter hoofdplaats Madjene, welke geheel afgewerkt zijn en in goeden staat verkeerden, bestaat er een 6 M. breede verbinding met Balangnipa.

Een weg, in zijn eerste stadium van aanleg, waarbij een bestaand voetpad met vele bochten werd gevolgd, verbindt Madjene met Rangas (den vuurtoren te hoek Mandar), Palipi en Pambaoeng.

Deze weg is te paard te berijden, doch veel zal er nog aan gewerkt moeten worden voor men er per as over heen kan.

g. *Bruggen en overvaarten.* Een eenigszins belangrijke brug is die over de zoogenaamde Madjenerivier, geslagen over een twaalf M. breede kreek in de lagune; zij is bijkans afgewerkt. Ook werden een tweetal duikers in den weg naar Balagnipa aangebracht, terwijl op den weg naar Pambaoeng de brug Tjamba-Tjamba in aanbouw is. Overvaarten bestaan in dit landschap niet.

IV. BEVOLKING.

a. *Ras.* Naar beweerd wordt is de bevolking van Madjene van Maleischen oorsprong; vermenging evenwel met Boegineezen en Makassaren komt aan de kust veel voor. Toradja's zijn in dit landschap niet aanwezig. Slechts eenige Arabieren en Chineezzen hebben zich te Madjene als handelaren gevestigd; de toenemende veiligheid van personen en goederen zal hun aantal wel doen uitbreiden.

b. *Eigenschappen.* De eigenlijke inheemsche bevolking van Madjene is goedig en gastvrij, lui en vrij godsdienstig.

Uitgezonderd ter hoofdplaats Madjene, laat de zedelijkheid weinig te wenschen over; daarentegen is men ter hoofdplaats godsdienstiger dan elders. Energie toont de bevolking slechts in haar visschersbedrijf, hetwelk, vooral in den Westmoesson, bijzonder loonend is.

c. *Taal.* Te Madjene wordt een dialect van het Mandhareesch gesproken, doch ook met het Boegineesch en somwijlen met het Makassaarsch kan men terecht. Door velen ter hoofdplaats wordt het Maleisch gesproken en verstaan; dit vindt zijn oorzaak in de handelsbetrekkingen, welke Madjene van ouds met Singapore heeft.

d. De bevolkingssterkte bedraagt volgens de uitkomsten der registratie omstreeks 15000 zielen.

e. *Woningen en kleederdracht.* Ofschoon de kampongs zindelijk zijn, laat het uiterlijk der woningen nog veel te wenschen over. Voor een schoonen huisbouw voelen hoofden en bevolking weinig, deels te wijten aan de omstandigheid dat goede en degelijke materialen voor huisbouw schaarsch zijn en alles, wat op dat gebied van elders wordt ingevoerd, duur is.

Van een behoorlijke kleederdracht wordt door de bevolking weinig werk gemaakt; slechts de hoofden en aanzienlijke handelaren ter hoofdplaats zijn behoorlijk, dikwerf kostbaar gekleed.

Een wit katoenen lap, als sarong aaneengenaaid, vormt voor de mindere vrouwen veelal het eenige kleedingstuk.

Van het dragen van sieraden, uitgezonderd door de vrouwen van hoofden en aanzienlijken, is geen sprake.

V. HANDEL EN NIJVERHEID.

Van de Mandharstaten is het landschap Madjene van ouds het meest welvarende geweest; is dit deels te danken aan de omstandigheid dat Tjenrana's handel zich indertijd naar het Zuiden, meer speciaal naar Madjene verplaatste, welke verplaatsing gepaard ging met een vrij belangrijke volksverhuizing in verband met de woelingen en den ongeordenden toestand in Tjenrana, anderdeels moet erkend worden, dat Madjene's handelaren zich immer energiek genoeg gevoeld hebben om hun prauwen naar de verschillende havens van Zuid-Celebes, Menado, Ambon, Timor en Borneo ten handel uit te zenden. In de laatste jaren wordt door hen zelfs een vrij geregelde gemeenschap met Singapore onderhouden en brengen zij te Madjene zelfs datgene ter markt hetwelk in vroegere jaren den Singapore-handelaren gewoonlijk ten goede kwam.

Onder de uitvoerartikelen zijn de voornaamste: copra en gedroogde visch, terwijl de import-artikelen hoofdzakelijk zijn: manufacturen, kramerijen, rijst en petroleum.

Dat onze vestiging te Madjene en vooral de legering van troepen hier, den handel en het verkeer belangrijk hebben doen toenemen, behoeft geen nader betoog.

De voornaamste tak van nijverheid is het weven van sarongs van zeer goede kwaliteit; in deze kunst heeft men het reeds zoover weten te brengen, dat men naar Europeesche patronen zeer fijne zijden tafelloopers kan vervaardigen. Het weven geschiedt uitsluitend door vrouwen.

Verder vervaardigt men hier rotanmatten, dikwerf van zeer fijne soort, vlecht manden en knoopt vischnetten.

Het scheepsbouwbedrijf neemt hoe langer hoe meer toe; bepaalde men zich voorheen slechts tot het herstellen van prauwen, thans worden zeevaardige handelsvaartuigen hier op stapel gezet en afgewerkt.

VI. LANDBOUW.

Gelijk overal elders in de Mandharstaten, treedt de klapper-cultuur

op den voorgrond. Deze cultuur is voor de bevolking het gemakkelijkst en levert haar het meeste en beste product. Het strand, uitgezonderd daar waar de heuvels steil aan de kust zich verheffen, is één klapperaanplant; de boomen groeien onder de meest voordelige omstandigheden, daar zij geen last hebben van klappertorren of van eekhoorns.

Rijst wordt hier en daar in het heuvelland op droge velden verbouwd, terwijl mede djagong in kleine hoeveelheden wordt aangeplant.

Aardvruchten worden overal om en bij de kampongs verbouwd en dienen tot eigen consumptie en tot verkoop op de pasar te Madjene.

Madjene is een goed vruchtenland; zelden zag men mooiere en betere pisang, ramboetan, doerian en langsap als hier. Vooral in de afdeeling vruchten gaat het op de pasar te Madjene zeer levendig toe.

VII. VEETEELT.

De paarden en buffels zijn in Madjene te tellen; waar men zich haast uitsluitend over zee beweegt, heeft men geen paarden noodig, terwijl het ontbreken van sawahs de afwezigheid van karbouwen verklaart. Slechts geiten treft men in groote hoeveelheid in de kampongs aan.

VIII. BOSCHPRODUCTEN.

Het landschap Madjene bevat geen groote bosschen, welke product kunnen afwerpen. De rotan betreft men hier van Balangnipa of Binoeang. Atap wordt vervaardigd van de nipahbladeren, dan wel van de bladeren van den sagopalm.

IX. VEILIGHEID, ORDE EN RUST.

Blijkens het geschiedkundig overzicht van Madjene heeft dit landschap zich, door alle tijden heen, niettegenstaande kwade invloeden van buiten, nog het meest getrouw getoond aan de met het Nederlandsch-Indische Gouvernement gesloten contracten en was eene tuchtiging wegens wederspannigheid hier nimmer noodig. Met uitzondering van I Djoewara en I Latta, de Maradia's van Madjene en van Pambaoeng, die oogluikend den overval te Madjene in

den nacht van 6 op 7 Juni 1906 toelieten, waren het hoofdzakelijk lieden van buiten het landschap Madjene, die daaraan meededen en zich ook later tot een daadwerkelijk gewapend verzet tegen het Gouvernement leenden. Wel is waar waren hoofden en bevolking bij de plaatsing van den eersten Controleur in dit landschap lang niet coulant in de uitvoering van gegeven bevelen, doch bepaald ongunstig was de politieke toestand niet. In het landschap vormden zich geen rooverbenden, die, zooals in Balangnipa, Pambaoeng en Tjenrana het land afliepen en een schrik der bevolking waren.

Een zekere staat van veiligheid van personen en goederen heeft in het landschap Madjene van ouds bestaan, doch dat die belangrijk verbeterd is, vooral na onze gewapende tusschenkomst in de Mandharsche landschappen, vereischt geen nadere toelichting.

De toestand thans kan dan ook gerust volkomen veilig worden genoemd.

X. WEERSGESTELDHEID.

De West-moesson vangt hier omstreeks begin December aan en eindigt ongeveer einde Juni, na eene kentering welke einde April intreedt.

De regentijd kenmerkt zich hier door bijzonder hevige buien, dikwijls gepaard met zware winden uit het Zuiden. In Juli en Aug. is de droge moesson het felst; Madjene moet dan bijzonder warm zijn, doordat de wind, door de steile heuvels gestuit, geen toegang vindt tot de kust. De kentering tot den regentijd vangt ongeveer in October aan.

XI. GEZONDHEIDSTOESTAND.

Deze is over het algemeen gunstig; epidemiën van koortsen of buikziekten komen, voor zooveel bekend, niet voor. Door de pokken werd voorheen de bevolking meermalen bezocht; thans is de vaccine, hier ingevoerd en met kracht doorgezet.

XII. JACHT EN VISSCHERIJ.

Door de afwezigheid van herten wordt aan jacht door de bevolking van Madjene niet gedaan.

Des te meer legt zij zich op de visscherij toe, welk bedrijf vooral in het begin van den regentijd, in de maanden December en Januari

bijzonder loonend is. De visch welke men hier ter markt brengt, is van zeer goede qualiteit en niet duur.

Men vischt met netten en fuiken, doch het meest met hengels, waartoe des nachts honderden vlerkprauwtjes en lepa-lepa buiten de baai van Madjene rondrijven.

Pambaoeang.

I. GESCHIEDENIS EN POLITIEKE VERHOUDING.

In 1892 werd den Assistent-Resident ter beschikking J. A. G. Brugman de opdracht verstrekt, te trachten eenige tusschen het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Tapalang gerezen geschillen langs minnelijken weg te effenen, alvorens tot tuchtiging van genoemd landschap door de Marine over te gaan, waartoe bereids machtiging van de Regeering was bekomen bij het besluit dd. 25 September 1892 N°. 2.

Van deze gelegenheid werd gebruik gemaakt om o. a. Pambaoeang aan te doen. De Vorstin (Maradia) van dat landschap en haar Hadat werden uitgenoodigd naar Makassar op te komen, teneinde aldaar een nieuw politiek contract te sluiten.

De Maradia van Pambaoeang, I Latta, liet zich verontschuldigen en wees haren echtgenoot de Maradia van Madjene, I Djoewara, als haar vervanger en haar gemachtigde voor de contractsluiting aan.

De Hadat scheepste zich op de „Zwaan” in en vertrok naar Makassar, waar inmiddels in Augustus t. v. I Djoewara aangekomen was, voor de sluiting van het nieuwe contract met het landschap Madjene.

Beide overeenkomsten kwamen tot stand en werden goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 27 Maart 1894 N°. 3.

Den 9den Juni 1905 werd met meergenoemden Maradia I Lata, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal, een nieuw politiek contract gesloten volgens het z.g. Celebes-model en den 14^{den} Augustus d.a.v. een suppletoir-contract, houdende de overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement tegen eene schadeloosstelling van f 3000.— jaars. Dit laatste werd goedgekeurd bij het besluit van 22 Februari 1906 N°. 11 en het eerste onder eenig voorbehoud bij dat van 7 Juni 1906 N°. 32.

Aan het gestelde voorbehoud werd evenwel niet voldaan, zoodat

dit politiek contract ook nimmer in werking is getreden. In begin 1907 werd n.l. besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring en zulks, aangezien reeds in Juni 1906 ernstige onlusten in de Mandharsche landschappen waren uitgebroken, aanvangende met den overval van het bestuurs-etablisement te Madjene in den nacht van 6 op 7 Juni, aan welke verwickelingen en het daarna tegen het Gouvernement gepleegd gewapend verzet de Maradia's van Madjene en Pambaoeang medeplichtig waren.

Beide zelfbestuurders vluchtten, en kwamen eerst in Juli 1907 in onderwerping.

Door de Hadatsleden van Pambaoeang van hare waardigheid vervallen verklaard, op welke handeling de goedkeuring der Regeering werd verkregen bij het besluit van 16 December 1907 N°. 21, werd Simanangi Pakarama, zoon van den in 1873 verbannen, sedert overleden Maradia van Balangnipa, Kapé, tot haar vervanger gekozen en teekende en beëdigde hij op 13 Februari 1908 te Madjene de korte verklaring.

II. a. BESTUUR EN RECHTSPLEGING.

Het bestuur over het landschap Pambaoeang wordt gevoerd door den Maradia, bijgestaan door den z.g. Hadat, bestaande uit:

den Maradia Matowa.

„ Pabitjara Bondé.

„ „ Lalampanoewa.

„ „ Adolang.

„ Soero Poewan di Tawarroen.

„ „ „ „ Pollong.

De waardigheid van Maradia Matowa en die van de beide soero's zijn thans niet bezet; motief om ze weder te doen vervullen bestaat er niet, daar zij voor een goeden gang van zaken eer schadelijk dan nuttig zijn.

In het kleine Pambaoeang kan de Maradia het met 3 Hadatsleden, al zijn deze ook tevens districtshoofden, best stellen.

Met het afschuifstelsel, dat de hoofden hier ruim in toepassing trachten te brengen, is het een vereischte, dat het aantal verantwoordelijke Hadatsleden tot het strikt noodige worde en blijve beperkt.

Voorheen bestonden behalve de zes genoemden nog de Kakanaana Maradia, de Maradia Palarangang en de Maradia Timbogading; successievelijk zijn deze dignitarissen uit het bestuurscollege verdwenen en niet vervangen.

De Maradia matowa werd door den Maradia gekozen, terwijl de Hadatsleden gekozen werden door hun z.g. Tomaboebeeng, de volgens de aloude instellingen erfelijk daartoe aangewezen voornaamste familiën des lands.

De thans nog in functie zijnde 3 Hadatsleden zijn, zooals gezegd, tevens districtshoofd.

De 3 districten waarin Pambaoeang verdeeld is, zijn:

- I. Bondé, onder den Pabitjara Bondé, onder wien de volgende kamponghoofden staan:
 - a. de twee papoewangangs van Loeaoer, onder wie ook Rea-Rea;
 - b. de twee papoewangangs van Bababoelo, onder wie ook Rawang;
 - c. de kapala van Palaritang;
 - d. " " " Simbaan.
 - e. " twee papoewangangs van Palarangang.
- II. Lalampanoewa, onder den Pabitjara Lalampanoewa, onder wien de volgende kamponghoofden staan:
 - a. de kapala van Tinamboeng.
 - b. " " " Galoeng-Galoeng.
 - c. " " " Pesoelawang en Balombong.
 - d. " " " Oedjoeng en Sirindoe.
- III. Adolang, onder den Pabitjara Adolang, onder wien de volgende kamponghoofden staan:
 - a. de kapala van Adolang.
 - b. " " " Galoeng.
 - c. " " " Ratte.
 - d. " " " Oeloe Balombong.
 - e. " " " Rawang.
 - f. " " " Pesapoewang.
 - g. " " " Timbogading, onder wien ook Lena, Pattoemeja en Rea.

Hier moet nog melding worden gemaakt van de landstreek Maloenda, welke, thans in naam onder Pambaoeang ressorteerende, na bekrachtiging van de korte verklaring van Pambaoeang beschouwt dient te worden als daardoor mede aan het Gouvernement te zijn verbonden, geheel op gelijken voet als Pambaoeang zelf, aangezien het vroeger van dit landschap uit werd bevolkt en in ontginning gebracht.

Wanneer wij eenmaal beter bekend zullen zijn met Maloenda, zal

het zaak zijn de 3 stukken, waarin die streek thans verdeeld is, en welke wel door een onderlingen band verbonden zijn, doch elk toch een apart bestuur hebben, tot een district van Pambaoeang te vereenigen onder een z.g. Poewata, het hoofd, dat ook thans de hoofden der kampongs genoemd sub 3 hierna, tot zijn ondergeschikten rekent.

Maloenda is verdeeld in de volgende kampongs:

1. De kampong Diking onder een patabaoe.
2. " " Maloenda onder een Maradia.
3. " kampongs Lombong, Petta, Wejang, Moso en Tanisi, elk onder een kapala.

De laatste Poewata, Rammang Pakasiba, werd in December 1906 vermoord en als zijn vervanger werd zijn nog minderjarige zoon Kilaali aangewezen.

De rechtspraak van de hoofden bestaat niet meer. Voorheen waren de mindere hoofden bevoegd kleine geschillen en vergrijpen te be-rechten, indien n.l. de waarde in geschil 2 thail (1 thail = $2\frac{1}{2}$ reaal = f 5.—) of minder bedroeg. Was de waarde meer dan 2 thail, doch minder dan 1 katti (1 katti = f 50.—), dan behoorde de be-rechting tot de competentie van het betrokken Hadatslid.

Het bovenstaande vond alleen toepassing, indien beide partijen onder hetzelfde hoofd of Hadatslid ressorteerden.

Waren zij afkomstig uit het gebied van twee papoewangangs, maar van hetzelfde Hadatslid, dan werd de zaak, hoe klein ook, door laatstgenoemd hoofd uitgewezen.

Waren de onderhoorigen van twee Hadatsleden met elkaar in ge-schil, dan werd de zaak onderzocht en beslist door den Maradia of den Maridia matowa.

De berechting van kleine vergrijpen vooral, was voor de hoofden een gunstige gelegenheid om hun finantiële belangen te behartigen: een maximum voor de door hen op te leggen boeten toch was niet vastgesteld en toezicht op hun handeling ontbrak ten eenenmale.

IIb. GEESTELIJKHEID.

Hetgeen in de nota van toelichting voor Madjene van de geeste-lijkheid wordt vermeld, is in zijn geheel toepasselijk op Pam-baoeang. Het godsdienstig leven uit er zich evenwel minder dan in Madjene, waar, door het vrij groot aantal hadji's, het uiterlijk vertoon nog al op den voorgrond treedt.

III. GRONDGEBIED.

a. Grenzen. Het landschap Pambaoeang grenst :
ten Noorden aan Tjenrana, ten Oosten aan Balangnipa, ten Zuiden aan Madjene en ten Westen aan Straat Makassar.

b. De oppervlakte van het landschap wordt op niet meer dan hoogstens 200 K.M.² geschat.

c. Rivieren. Groote rivieren worden in het landschap niet aange-
troffen, het zijn meer kreken, waarvan de mondingen slechts ge-
schikt zijn tot ankerplaats voor kleine prauwen. De voornaamste dezer
kreken zijn die van Sappi, van Taroewan en van Tinamboeng.

d. Baaien. Pambaoeang bezit 2 baaien, door een smallen heuvel
en eene steenachtige landtong, Oedjoeng Karama, van elkaar ge-
scheiden, n.l. die van Galoeng-Galoeng en die van Patipor, waar-
van eerstgenoemde driemaal grooter is dan de laatste. Deze is evenwel
nagenoeg schoon en voor prauwen goed bevaarbaar, terwijl die van
Galoeng-Galoeng bezaaid is met steenen en koraalriffen. Beide baaien
liggen geheel open voor de Westen- en Zuid-Westenwinden en zijn
zelfs gevaarlijk bij valwinden uit het Oosten.

e. Vlakten en bergen. Het Oostelijk deel van Pambaoeang is
zeer bergachtig; meer Westelijk van dit bergland strekt zich de Ado-
langketen uit, waarvan de voornaamste toppen zijn de Boeloe Ba-
toeng en Boeloe Pao. In de richting van Zuid naar Noord bereikt
het gebergte in heuvelachtige uitloopers de vlakte.

Uitgestrekte vlakten treft men in Pambaoeang niet aan; slechts die
bij Baba-Boelo en Tinamboeng kunnen van eenige beteekenis worden
genoemd.

f. Wegen en paden. Een weg, welke Madjene zal verbinden
met Pambaoeang is gezocht en uitgezet en zelfs voor een gedeelte
reeds klaar. Er zal evenwel nog wel eenige tijd verlopen alvorens
het geheele traject per as berijdbaar is.

De kampongs zijn onderling en met het strand door voetpaden ver-
bonden, terwijl een vrij druk begaan voetpad, de z.g. lalang San-
dapan, over Pala, Rangang, Boeloe-Sandapang, Batoe-Batoe en
Lombo naar Balangnipa leidt.

g. Bruggen en overvaarten worden nergens in Pambaoeang aan-
getroffen.

IV. BEVOLKING.

a. Ras. De bevolking van Pambaoeang behoort tot het Maleische ras ;
vermenging met Toradja's is uitgesloten door het verschil in godsdienst.

b. Eigenschappen. Zij is gul en gastvrij, doch twistziek, leugenachtig en bijgeloovig.

Handelsgesest is haar als het ware aangeboren en zij heeft meer begrip van kapitaalozmet dan Boeginees of Makassar.

Gelijk de bevolking der overige Mandharsche landschappen is ook de Pambaoeanger klein doch gespierd; het hoofdhaar wordt door mannen en vrouwen lang gedragen.

c. Taal. De taal welke in Pambaoeang gesproken wordt, verschilt niet veel van die van Madjene; een eigen letterschrift en litteratuur ontbreken.

d. Bevolkingssterkte. In acht genomen het cijfer der geregistreerden in Pambaoeang, kan met Maloenda, dat nog niet geregistreerd werd, de bevolkingssterkte geschat worden op 15000 zielen.

e. Woningen en kleederdracht. Aangezien in dit opzigt Pambaoeang niet verschilt van Madjene, wordt korthedshalve naar dit landschap verwezen.

V. HANDEL EN NIJVERHEID.

De handel van Pambaoeang is vrij aanzienlijk; door het bijzonder groot aantal vaartuigen houdt de bevolking zich niet alleen op met haar eigen handel, doch heeft zij ook de vrachtvaart in handen. In Madjena en Balangnipa bijv. waar gebrek is aan groote vaartuigen — Madjene begint ze nu zelf te vervaardigen — wordt door de daar woonachtige handelaren veel gebruik gemaakt van de Pambaoeangsche prauwen en vrachtvaarders. De z.g. Padangvaarders, tweemast-prauwen van groote afmetingen, hooren in Pambaoeang thuis.

Zoodra de Oostenwinden doorstaan, nemen de Pambaoeangprauwen haar vracht te Madjene en elders in, bestaande uit copra, klapperolie, sarongs en andere gewezen stoffen, tripang, schildpadschalen etc. en zeilen zij naar Sumatra en Singapore, dikwerf onderweg nog Java aandoende, om tegen December of Januari voornamelijk van garens, lijnwaden, kramerijen en petroleum hier terug te keeren. Ook wordt handel gedreven op Ambon en Ternate, de Aroe-, Kei- en Tenimber-eilanden en Nieuw-Guinea, waar men een groot deel der kramerijen tegen schildpad, paardlemoer, tripang en paradijsvogels verhandelt om deze artikelen op de thuisreis te Makassar weer van de hand te doen.

In nauw verband tot den handel staat het scheepsbouwbedrijf, de voornaamste tak van nijverheid te Pambaoeang.

Het strand is er één scheepstimmerwerf, waar vaartuigen van allerlei afmetingen — padjaja's, vlerkprauwen, lepa-lepa — op stapel worden gezet en afgeleverd.

Aangezien Pambaoeang arm is aan hout, wordt dit materiaal voor den scheepsbouw betrokken uit Borneo, Mamoedjoe en Loewoe en vroeger ook van de Kei-eilanden. De prijzen der vaartuigen zijn zeer uiteenlopend; ze hangen af van de gebezigde houtsoort in de eerste plaats en van de grootte in de tweede plaats.

Nu nog worden jaarlijks over de 100 vaartuigen van verschillende afmetingen afgeleverd.

Naar men mededeelde, werd het scheepsbouwbedrijf nimmer door eenige heffing vanwege het zelfbestuur getroffen, daar men vreesde dat het bedrijf, hetwelk een belangrijke bron van inkomsten voor het land vormde, zou verlopen. Is dit juist, dan is dit vrijwel de eenige wijze zet, die van het vroegere Mandhar-regime kan worden vermeld.

Door vrouwen wordt verder aan het weven van sarongs, hoofd-
doeken, broeken en baadjes gedaan, alles van gewone soort.

Verder treft men er ijzer-, koper-, goud- en zilversmeden aan, terwijl het vlechten van manden en de vervaardiging van vischfuiken, netten en rotan-tikars er mede takken van bedrijf vormen.

VI. LANDBOUW.

Evenals in de andere Mandharstaten is de cultuur van klappers in Pambaoeang de voornaamste, de gemakkelijkste en de meest winstgevende.

Hiernevens wordt een weinig rijst verbouwd op droge en natte velden, zoomede djagong. Aardvruchten worden nabij de kampongs gekweekt en dienen tot eigen gebruik. Daar de geteelde rijst en djagong niet voldoende zijn voor de behoefte, wordt van die producten het noodige van elders ingevoerd.

VII. VEETEELT.

Karbouwen en paarden worden in Pambaoeang weinig aangetroffen, slechts geiten zijn er in groot aantal aanwezig. Van eigenlijke veeteelt is geen sprake.

VIII. BOSCHPRODUCTEN.

Op het inzamelen van boschproducten legt men zich niet toe. Ofschoon op het Oostelijk gebergte groote bosschen moeten voorkomen, betreft men zijn hout en rotan van elders, daar het vervoer in het land zelf groote bezwaren meebrengt.

IX. VEILIGHEID, ORDE EN RUST.

Deze laat in den laatsten tijd weinig te wenschen over. Na den overval te Madjene, waaraan vele lieden uit de binnenlanden van Pambaoeang schuldig waren, zoodat onze actie zich ook tot dit landschap moest uitstrekken, is een groote schoonmaak gehouden onder het schuim dat er zich genesteld had, en dat uitsluitend leefde van roof en brandstichting in de naburige landschappen. Met uitzondering van de landstreek Maloenda, die nog te weinig bekend is om een vast oordeel te kunnen uitspreken over den staat van de veiligheid aldaar, is de toestand in Pambaoeang van dien aard, dat de Europeanen er zich zonder gevaar van molest vrijelijk kunnen bewegen.

Gelijk overal elders op Celebes, was het in Pambaoeang niet de bevolking, die er onze inmenging met misnoegen zag, doch waren het de grooten en hoofden, die ons liever zagen gaan dan komen.

X. WEERSGESTELDHEID; XI. GEZONDHEIDSTOESTAND.

Ter bekorting wordt verwezen naar hetgeen bij Madjene hieromtrent medegedeeld werd.

XII. JACHT EN VISSCHERIJ.

Ofschoon in de bosschen op het gebergte vele herten voorkomen, wordt op dat wild weinig jacht gemaakt, daar het terrein er zich niet toe leent.

Daarentegen houdt een groot deel van de strandbevolking zich met de visscherij bezig, welk bedrijf wordt uitgeoefend met netten, fuiken en hengels. De visscherij levert er, dank zij de vischrijkeid der zee en van de baaien, een goed middel van bestaan op.

De visch dient hoofdzakelijk tot eigen gebruik; voor een klein deel wordt het product gedroogd of gezouten uitgevoerd.

Tjenrana.

I. GESCHIEDENIS EN POLITIEKE VERHOUDINGEN.

Aangaande de geschiedenis van het landschap Tjenrana vóór 1897 wordt verwezen naar de nota van toelichting, behoorende bij het op den 29sten September 1896 met den bestuurder van Tjenrana, La Goeliega en zijne landsgenooten gesloten politiek contract.

La Goeliega voornoemd kwam in Augustus 1901 te overlijden en overeenkomstig de landsinstellingen, werd in zijn plaats tot Maradia van dat landschap gekozen de zoon van den overleden bestuurder, genaamd I Roekaloemoe, die in 1903, nadat door hem eene akte van verband was afgelegd, in zijne waardigheid van bestuurder werd bevestigd.

Met dezen nieuwen bestuurder werd den 15^{den} Juni 1905, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal een nieuw politiek contract gesloten volgens het z.g. Celebes-model en den 6^{den} October d.a.v. een suppletoir-contract, houdende overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement, tegen eene schadeloosstelling van f 600 'sjaars. Dit laatste werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 22 Februari 1906 N°. 11 en het eerste onder eenig voorbehoud bij dat van 7 Juni 1906 N°. 32.

Aan het gestelde voorbehoud werd evenwel niet voldaan, zoodat dit politiek contract ook nimmer in werking is getreden. In begin 1907 werd n.l. besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring en zulks aangezien het landschap Tjenrana medeplichtig was geweest aan den overval op het Gouvernements-etablisement te Madjene in den nacht van 6 op 7 Juni 1906, en daarna ook verder aan het verzet tegen het Gouvernement had deelgenomen.

De hiervoren genoemde Maradia I Roekaloemoe werd in den nacht van den 14^{den} Juli 1907 in kampong Palipi vermoord, waarna door den Hadat van Tjenrana tot opvolger in het bestuur over dat landschap werd verkozen een bloedverwant van den vermoorden Maradia, n.l. Pagiling, Maradia van Somba, een der vazallen van Tjenrana.

Door dezen nieuw gekozen Maradia werden den 14^{den} December 1907 als bestuurder van Tjenrana de vereischte verklaringen afgelegd,

waarna hij door de Regeering in zijne waardigheid werd erkend en bevestigd.

II. *a.* BESTUUR. *b.* GEESTELIJKHEID. *c.* RECHTSWEZEN.

a. Het bestuur over het landschap Tjenrana wordt thans gevoerd door den Maradia, bijgestaan door een college, den z.g. Hadat, bestaande uit :
den Maradia matowa,

- " Pabitjara Kaijang,
- " " Tangali,
- " " Keendje,
- " " Karatas en
- " Soeroh.

De Maradia matowa was in vroegere tijden de rijksbestuurder, terwijl de pabitjara's de eigenlijke Hadatsleden waren en de soeroh de functiën van zendeling van den Maradia vervulde.

Deze betrekking van Maradia matowa, voorheen de eerste dignitaris na den Maradia, is sedert langen tijd niet meer vervuld, terwijl door de huidige samenstelling reeds vele en overbodige bestuursorganen van voorheen — ook leden van den rijksraad — zijn komen te vervallen, zooals de Papoewangang Poetadda, de Maradia Tameroddo, de Anregoeroe's van Mosso en Tjenrana c. a. allen vrijwel het vijfde wiel aan den wagen, belemmerend werkend voor een coulanten gang van zaken.

Vóór de overname der tol- en scheepvaartrechten door het Gouvernement, bestonden er ook sjahbanders die z.g. mata-mata's onder hun bevelen hadden.

Alle dignitarissen werden door den Maradia benoemd en ontslagen, de pabitjara's Kaijang en Tangali na door de kiezers, de z.g. Solo-bitjara's, gekozen te zijn.

In Tjenrana staan eenige kampongs t. w.

Pellatowan onder een kapala.

Palipi	}	onder een kapala,
Parasangang		
Binanga		id.
Tappagaloeng		id.
Totolisi		id.

" onder een poewata,

Karema " " papoewangang,

Toenoeboelan id. en

Poniang id.

alle onder het rechtstreeksch bestuur van den Maradia en den Hadat, terwijl het overige deel rechtstreeks staat onder het bestuur van personen, die in meerdere of mindere mate van maradia-afkomst zijn. Zij zijn:

1. Maradia Toebo onder wien ressorteeren de kapala's van:
Lombona,
Batoeroro en
Toebo.
2. Maradia Onan, onder wien ressorteeren de kapala's van:
Rawang-rawang,
Bonde-Bonde,
Onan en
Belalang.
3. Maradia Tamberoddo, die onder zijn eigen bestuur heeft de kampongs:
Lombangan en
Oelidang
en onder zijn bevelen de papoewangangs van:
Sippong,
Tipoeloe,
Talambalaoe en
Pangalerowan.
4. Maradia Limboewa, onder wien ressorteeren de kapala's van:
Tinggas,
Lembang en
Laleadieng.
5. Maradia Somba, die een kapala onder zich heeft.
6. Maradia Mosso, die twee papoewangangs onder zich heeft.
7. Maradia Abo, die tevens Maradia Onan is en onder zich heeft de papoewangangs van:
Abo en
Bate-Bate.
8. Maradia Paminggalan, die een papoewangang onder zich heeft.
9. Papoewangang Poetadda, die onder zich heeft de kapala's van:
Poetadda,
Poendao en
Lepangang.

Waar de districten te klein blijken te zijn, dienen die nog door samenvoeging tot behoorlijke bestuursressorten te worden gevormd.

Nader zal ook de wenschelijkheid moeten worden overwogen om

de landstreken Limboro en Boelo-Boelo, thans bij het landschap Balangnipa behorende, aan het landschap Tjenrana toe te voegen als hebbende met dit meer handels- en verkeersbelangen.

Aan de Maradia's, kapala's en papoewangangs zijn gewoonlijk z.g. sarejangs toegevoegd, ter uitvoering hunner bevelen. Het aantal sarejangs te groot zijnde, waardoor de hoofden zelf te weinig uitvoeren, wordt er naar gestreefd het aantal van die van heerdienst en belasting vrijgestelde dignitarissen tot een minimum te beperken.

b. De geestelijkheid in Tjenrana bestaat uit een kalief als hoofd, die door den Maradia wordt benoemd en ontslagen en gewoonlijk aan dezen verwant is. Verder vindt men er een „imam”, een „katti” (chatib) een „bidal” en een „dodja” en eenige goeroes.

Al deze mindere geestelijken worden door den kalief aangesteld en ontslagen; te zamen hebben zij bijkans geen invloed, daar de godsdienstige stemming maar matig is.

Gelijk overal elders hebben zij uitsluitend bemoeienis met zaken van erfrecht, huwelijk en echtscheiding; de inkomsten der geestelijkheid zijn, mede in verband met den ongunstigen economischen toestand der bevolking, zeer gering.

c. Rechtswezen. De inheemsche rechtbank van Tjenrana bestaat uit den Controleur van Mandhar als voorzitter, den Maradia en Hadatsleden als leden.

De werkring en bevoegdheid van dit college werden vastgesteld door den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden.

Eigen rechtsmacht van de hoofden, gelijk voorheen, bestaat niet meer. In vroegeren tijd mochten de hoofden kleine geschillen en vergrijpen berechten en kon door hen eene beslissing genomen worden in burgerlijke zaken, zoo de waarde van het geschil liep over 2 thail of minder; was de waarde meer dan 2 thail, doch niet hooger dan 1 katti, dan behoorde de berechting tot de bevoegdheid van het Hadatslid.

Het bovenstaande was alleen van toepassing indien beide partijen onder denzelfden papoewangang of hetzelfde Hadatslid stonden. Waren zij gevestigd in het ressort van 2 papoewangangs maar van hetzelfde Hadatslid, dan werd de zaak, hoe gering ook, door het Hadatslid berecht.

Ingeval de onderhoorigen van 2 Hadatsleden met elkaar in geschil waren, dan werd de zaak onderzocht en beslist door den Maradia matowa, dan wel door den Maradia zelf.

Aangezien het maximum der door de hoofden op te leggen boeten niet was vastgesteld, is het begrijpelijk, dat zij van hunne bevoegdheid op schromelijke wijze misbruik maakten ten eigen bate. Contrôle op hun uitspraken bestond absoluut niet.

III. GRONDGEBIED.

a. Grenzen. Aangezien hieromtrent feitelijk nog niets definitief is geregeld, kan de begrenzing van Tjenrana ruwweg als volgt worden aangenomen: ten Noorden aan Tapalang, ten Oosten aan de Toradjalanden en Balangnipa, ten Zuiden aan Pambaoeng en ten Westen aan Straat Makassar.

b. Oppervlakte. Op grond van de onvolmaakte grensomschrijving is ook de oppervlakte slechts door ruwe schatting te bepalen en kan die gesteld worden op cc. 1500 K.M.²

c. Rivieren. De langs de geheele kust steil naar zee uitlopende berg- en heuvelreeksen, beletten de vorming van eenigszins belangrijke stroomen, maar doen daarentegen tallooze beken en kreken ontstaan, die van geen belang zijn voor de scheepvaart.

d. Baaien. Tjenrana bezit drie baaien, nl. die van Lakadieng of Boeli, die van Tjenrana en die van Onan. De grootste, doch wegens de talrijke reven en vele steenen minst bruikbare, is die van Onan; zij heeft evenwel dit voor, dat zij bescherming levert tegen den Noordenwind. Voor den Westen- en Zuidwestenwind liggen alle drie baaien geheel open en zijn ook wegens de valwinden in den Oostmoesson al zeer weinig te vertrouwen.

e. Vlakten en bergen. Het landschap Tjenrana is zeer bergachtig, in het binnenland vindt men zwaar bergterrein, dat westwaarts in hoogte afneemt en de keten van het Toepoe miang gebergte vormt. De voornaamste toppen hiervan zijn de Pallappallang, de Paramanase en de Boetoeng.

De langs het strand loopende bergketen is door zware en zeer geaccidenteerde steenachtige hoogvlakten met het hooggebergte verbonden.

Vlakten zijn aan het strand zeldzaam en slechts van geringe uitgestrektheid.

De vruchtbaarheid van den bodem laat over het algemeen te wenschen over.

Of de bodem belangrijke en winbare delfstoffen bevat is niet bekend.

f. *Wegen en paden.* Eigenlijke wegen bestaan er in Tjenrana niet; een tracé moet nog worden gezocht in verbinding met den aan te leggen weg Madjene—Pambaoeang.

In Tjenrana wordt het strand als weg gebruikt, veelvuldig loopende over rotsblokken en steenen. Een vrij steenachtig voetpad moet leiden van Onan naar Tapalang, terwijl van Somba over Poetadda, Malemalotong (Balangnipa), Alloë, en Galoeng-Galoeng een zeer moeilijk begaanbaar voetpad moet loopen naar Balangnipa.

g. *Bruggen en overvaarten.* Bestaan nergens in dit landschap.

IV. BEVOLKING.

a. *Ras.* De bevolking van Tjenrana behoort tot het Maleische ras; vermenging met de Toradjastammen in de bovenstreken van Balangnipa heeft weinig plaats.

b. *Eigenschappen.* De bevolking is gastvrij, doch lui, twistziek, laf, leugenachtig, bijzonder bijgeloovig en weinig godsdienstig. Handelsgeest bestaat er bijkans niet.

In haar visschersbedrijf toont zij zich een waar zeevolk.

De zedelijkheid moet op niet erg hoog peil staan.

c. *Taal.* Het Tjenranaasch dialect verschilt van dat van Pambaoeang en Madjene en nadert het Mamoedjoesch; het verschil is echter alleen gelegen in de woorden en niet in de woordvorming en woordvoeging.

Als letterschrift is het Boegineesche in gebruik; literatuur ontbreekt ten eenenmale.

d. *De bevolkingssterkte* wordt op 15000 zielen geschat; de registratie is nog niet volledig genoeg geweest, om van de sterkte een betrouwbaar overzicht te geven.

e. *Woning en kleederdracht.* Het over het algemeen vervallen aanzien der kampongs en woningen, de weinige zorg aan hare kleeding besteed en het weinig dragen van kostbaarheden wijst op een geringe welvaart der bevolking, in de eerste plaats een gevolg van den uiterst ongeordenden toestand, welke zoolang in de Mandharsche landschappen in het algemeen en o.a. in Tjenrana in het bijzonder heeft bestaan, een toestand welke op den duur alle welvaart moest te niet doen.

V. HANDEL EN NIJVERHEID.

Tjenrana, eertijds bloeiend door zijn handel naar alle streken van Celebes, verkeert in diep verval en is thans in zijn handel vrij wel het armoedigste en minst beduidende van alle Mandharsche landschappen.

Handelsprauwen zijn er nagenoeg niet meer aanwezig en zelfs in zijn visschersbedrijf moet Tjenrana niet veel opleveren.

Een en ander is een gevolg van den staat van anarchie van voorheen en de volksverhuizingen naar de zuidelijk gelegen landschappen, waar de voorwaarden voor het volksbestaan gunstiger waren dan te Tjenrana.

Copra is thans vrijwel het eenige product van uitvoer, doch ook van minder beteekenis dan elders in de Mandharsche landschappen.

Het weven is de voornaamste tak van nijverheid in Tjenrana en wordt uitsluitend door vrouwen beoefend.

De geweven stoffen doen evenwel in qualiteit onder voor die van Madjene, Pambaoeang en Balangnipa.

Het gewevene bestaat uit sarongs, broeken, baadjes en hoofd-
doeken; kleuren, teekening en afwerking zijn lang niet volmaakt.

Verder vervaardigt men er rotanmatten, vlecht manden en knoopt vischnetten voor de zeevischvangst.

De bereiding van sago in de vlakten en het koken van suiker uit den arènpalm in het gebergte vormen mede takken van nijverheid.

VI. LANDBOUW.

De klappercultuur is in Tjenrana de voornaamste en de gemakkelijkste cultuur en levert aan de bevolking ook het meeste en beste product.

Rijst wordt sporadisch op eenige natte en droge velden verbouwd; ook de maisbouw mag er geen naam hebben.

De sago aanplantingen moeten er zich uitbreiden, doch de bevolking weet uit de palmen nog niet te kloppen wat er uit te halen valt. Aardvruchten worden in en bij de kampongs voor eigen gebruik verbouwd en geoogst.

VII. VEETEELT.

Paarden en buffels zijn in Tjenrana schaarsch; in enkele streken zijn ze zelfs nog onbekend.

Schapeu en runderen komen in het geheel niet voor, terwijl daarentegen pluimvee steeds in voldoende mate te bekomen is tegen lage prijzen.

VIII. BOSCHPRODUCTEN.

De uitvoer van boschproducten beteekent weinig.

Men zegt dat het gebergte in het binnenland rijk is aan bosschen, welke nevens deugdzaam hout ook rotan, damar en getali opleveren, doch aan inzameling dier producten wordt zeer weinig gedaan; zelfs de rotan, benoedigd voor het mattenvlechten, wordt van Mamoejoe betrokken.

IX. VEILIGHEID, ORDE EN RUST.

Bestond er voor onze vestiging in de Mandharsche landschappen een toestand van anarchie en wanorde, die aan het ongelooflijke grensde, die toestand heeft sedert veel verbetering ondergaan en in den laatsten tijd valt zelfs een zeer gunstige keer van zaken te constateeren, waarschijnlijk te danken aan het succes in het tweede halfjaar van 1907, door de opvatting en onschadelijkmaking van zoovele lieden, die voorheen straffeloos roofpartijen, gepaard gewoonlijk met moord en brandstichting, op groote schaal bedreven.

Een gunstig teeken mag het genoemd worden, dat hoofden en bevolking thans zelf meewerken in de aanwijzing, de opvatting en onschadelijkmaking van beruchte en gevaarlijke personen. De veiligheid van personen en goederen betert dan ook gaandeweg.

X. WEERSGESTELDHEID.

De Westmoesson vangt in Tjenrana begin December aan en eindigt ongeveer einde Juni, na eene tweemaandsche kentering. De regentijd kenmerkt er zich door zware regens en bijzonder hevige onweersbuien.

In Juni en Augustus is de Oostmoesson het felst; de kentering tot den regentijd vangt doorgaans in October aan.

XI. GEZONDHEIDSTOESTAND.

Deze moet over het algemeen in Tjenrana gunstig zijn. Koortsen en buikziekten komen wel enkele malen voor, doch niet epidemisch of endemisch.

Alleen door de pokken wordt de bevolking nog wel eens geteisterd.

XII. JACHT EN VISSCHERIJ.

De jacht bepaalt zich tot die op herten, welke overvloedig in de bosschen voorkomen; bij gebrek aan paarden geschiedt de jacht te voet.

De vischvangst levert vrij goede uitkomsten, doch deze konden zeker beter zijn, zoo de bevolking ijveriger was.